

جرم‌شناسی اصلاح و درمان

«درسنامه‌ی تغییر و اصلاح زندانیان»

دکتر سلمان کونانی

(جرم‌شناس و استادیار دانشگاه)

دکتر محمدعلی مهدوی ثابت

(حقوقدان، جرم‌شناس و استادیار دانشگاه)

جامعه‌شناسان

سرشناسه: کونانی، سلمان، ۱۳۶۴-
عنوان و نام‌پندآور: جرم‌شناسی اصلاح و درمان
تألیف: دکتر سلمان کونانی - دکتر محمدعلی مهدوی ثابت

مشخصات نشر: جامعه‌شناسان
مشخصات ظاهری: ۵۷۸ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۱۱۷-۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: واژه‌نامه
یادداشت کتاب‌نامه
یادداشت: نمایی

موضوع: جرم‌شناسی، Criminology
موضوع: بزه‌کاران و مجرمین - توانبخشی، Criminals -- Rehabilitation

شناسه افزود: مهدوی ثابت، محمدعلی
رده‌بندی خره: ۱۰۶ ۸۳۳/ف۲/۶۰۲۶ HV۶۰
رده‌بندی دیو: ۳۶۲
شماره کتابشناسی: ۲۴۸۶

جامعه‌شناسان

جرم‌شناسی اصلاح و درمان
تألیف: دکتر سلمان کونانی - دکتر محمدعلی مهدوی ثابت

چاپ اول: ۱۳۹۸ تهران / تعداد ۲۰۰ نسخه
قیمت: ۸۷۰۰۰ تومان / چاپ و صحافی دیجیتال: نغین
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۱۱۷-۸
همه حقوق چاپ نشر برای ناشر محفوظ است.

حروفچینی، نمونه‌خوانی و صفحه‌آرایی: جامعه‌شناسان
ویراستاری: گروه ویراستاری انتشارات جامعه‌شناسان

فروشگاه و نمایشگاه مرکزی:
تهران، خیابان انقلاب، روبروی درب اصلی
دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، پلاک ۲۱۷
کتابفروشی جامعه‌شناسان
تلفن: ۶۶۹۵۹۶۸۰، ۸۱، ۶۶۰۰۰۵۱
تلفن دفتر نشر: ۶۶۹۶۹۶۲۰

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب
۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف
(ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

WWW.JAMEESHENASAN.COM
Email: Sociologists15@gmail.com

فهرست مطالب

پیشگفتار ویراست نخست	۱۹
مقدمه: (نقد به امروز، تذکری برای فردای جرم‌شناسی: وضع جرم‌شناسی امروز خوب نیست!).....	۵۹
بخش اول (مبانی، محتوا و انواع روش‌های اصلاح و درمان)	۶۳
۱-۱- آنچه به بخش اول بحث می‌کند:	۶۴
۱-۲- مفاهیم، اصطلاحات و واژگان کلیدی بخش اول:	۶۵
۱-۳- اهداف رفتاری و هدف کلی: دنبال می‌شود:	۶۵
۱-۴- رهنمودی که بخش اول معرفی می‌کند:	۶۵
۱-۵- توصیه برای مطالعه بخش اول:	۶۶
۱-۶- پیش‌سازمان‌دهنده:	۶۷
۱-۷- پیش‌نگری:	۶۸
فصل نخست: زمینه‌ها و مبانی نظری	۶۹
۱-۱- ادبیات بحث	۶۹
یک نمای بسته	۷۴
داستان یک حیرت	۷۵
نیاز به بینش جرم‌شناسانه: بینش جرم‌شناسانه چیست؟	۷۸
جستجو در قلمرو جرم‌شناسی	۷۹
مقصد و رویکرد: با تذکری به طرز تلقی از رهیافت پزشکی‌شدن در فهم جرم	۸۱
از برداشت‌های عوامانه - تاریخی تا تعاریف شایع و سنتی؛ بیان و نقد	۸۶
ضابطه منطقی تعریف؛ تأمل و تذکر	۸۶
درنگ و توقف کنید! جرم‌شناسی اصلاح و درمان یا کیفرشناسی اصلاح و درمان؟	۸۸
نظریات عوام درباره اصلاح مجرمان	۹۰
نظریات تاریخی	۹۲
نظراتی در ادبیات و آثار ادبی (تفکرات جرم‌شناسانه ادبی)	۹۴

۹۸	بیان تعاریف
۹۸	تعریف اخلاق‌گرایی محض
۹۹	تعریف اخلاقی - جامعه‌مدار (التقاطی مضیق)
۹۹	تعریف عاری از اخلاق‌گرایی
۱۰۰	تعریف مبتنی بر اتهام تساهلی و تخیلی بودن
۱۰۱	تعریف مبتنی بر جامعه‌مداری توسعه‌یافته
۱۰۱	نقد تعاریف
۱۰۴	تعریف نوین و معتبر
۱۰۵	محتوای تعریف
۱۰۹	دوربرد برخی از تفاوت‌ها در تعاریف
۱۱۰	وضع مطلوب تفکر اصلاح‌مدارانه
۱۱۱	خودت را بشناس!
۱۱۳	برخی از کژفهمی‌های رایج
۱۱۵	اصلاح مجرمان از نگاه جرم‌شناسی
۱۱۷	ارتکاب جرم تنها رفتار غیرعادی نیست
۱۱۹	طبقه‌بندی رفتارهای غیرعادی و نام‌گذاری رفتارها
۱۲۰	شعور در برخورد
۱۲۲	فلسفه جرم‌شناسی اصلاح‌مدار
۱۲۴	فاصله با جرم‌شناسی بالینی سنتی
۱۲۵	۱-۲- مبانی
۱۲۶	یک تذکر: لزوم اجتناب از اسطوره‌دگرین‌سازی
۱۲۷	پارادایم‌های کنونی در جرم‌شناسی اصلاح‌مدار
۱۲۹	آیا یک پارادایم جامع و یکپارچه‌نگر وجود دارد؟
۱۲۹	واکاوی نظری (بررسی نظریات موجود در مورد اندیشه اصلاح)
۱۳۰	برخی از نظریات موافق با اصلاح و درمان
۱۳۰	نظریه درمان عاطفی بزه‌کاران
۱۳۲	نظریه حقوق طبیعی (یک برداشت خاص از عقلانیت و منزلت انسانی)
۱۳۶	نظریه اصالت فرد
۱۳۹	نظریه قرارداد اجتماعی و حق بر اصلاح
۱۴۵	نظریه اساسی‌سازی عادی‌نشدن کیفر
۱۴۹	نظریه حبس تبلیغاتی و سودمند
۱۵۲	نظریه یادگیری رفتارگرایانه پاولف (شرطی‌سازی کلاسیک)

۱۵۹	نظریه مخالف؛ نظریه شکست تفکر اصلاحی.....
۱۶۵	رویکرد نظری مورد تأکید و تحلیلی نقادانه از نظریات پیش گفته: بیان مبنا و روش شناسی.....
۱۸۰	۱-۳- پیش فرض ها و عناصر.....
۱۸۱	در جستجوی تغییر رفتار.....
۱۸۱	آیا برنامه های اصلاحی ناعادلانه از حیطة جرم شناسی اصلاح مدار خارج اند؟ (آیا برنامه اصلاحی ناعادلانه حقیقتاً برنامه اصلاحی است؟).....
۱۸۳	برنامه اصلاحی برای تکرار کنندگان جرم.....
۱۸۴	اقتصاد اصلاح: تحلیل اقتصادی از اصلاح مداری.....
۱۸۶	رهبر، نظارت و راهنمایی آموزشی در زندان.....
۱۸۸	شرح و خوی آموزش.....
۱۸۹	زندان به تأمین امنیت، کیفر کمک می کند.....
۱۹۲	اصلاح مجرم هدف یا غایت.....
۲۰۵	معیار حداقل حبس.....
۲۰۷	تأکید بر حداقل قواعد اتاندا زندان.....
۲۱۲	تأکید توأمان بر تدابیر اخلاقی اجتماع رور شناسانه و روان پزشکی.....
۲۱۶	انعطاف پذیری حبس و دفاع از ضرورت و جرم نون برای عفو و بخشش باقیمانده مجازات محکومان اصلاح شده.....
۲۱۷	تغییر نگرش نسبت به سابقه محکومیت.....
۲۱۹	توجه به ضرورت مدیریت دانش در زندان.....
۲۲۱	صحت از علت شناسی علمی جرایم.....
۲۲۴	نگاه هدفمندانه به پیشگیری از تکرار جرم.....
۲۲۷	باور به نقش بازپرورانه ضمانت اجراهای غیر سالب آزادی و بی کیفری.....
۲۳۱	تفسیر مثبت از کیفر زندان.....
۲۳۴	۱-۴- مخالفت با منفی نگری و العاباوری کیفری.....
۲۳۷	در جدال با منفی نگری.....
۲۳۸	ناسازگاری با العاباوری کیفری.....
۲۴۰	۱-۵- حالت خطرناک چیست؟ مظاهر آن چگونه است؟.....
۲۴۲	چیستی و دامنه بالینی.....
۲۴۳	حالت خطرناک چرا و چگونه بوجود می آید؟.....
۲۵۰	دگردیسی در رویکرد به حالت خطرناک.....
۲۵۵	فصل دوم: مراحل، اصول و روش ها.....
۲۶۳	۲-۱- اجرایی سازی تفکر اصلاحی.....
۲۶۴	

۲۶۴	اجرای برنامه‌های اصلاحی در گذشته: رویکرد سنتی.....
۲۶۹	مراحل اجرای برنامه‌ها: اقتباس یک روش از علم پزشکی.....
۲۶۹	سنجش و معاینه.....
۲۷۰	تشخیص و سبب‌شناسی.....
۲۷۱	مداخله و برنامه‌ریزی.....
۲۷۱	اجرای برنامه، نظارت و ارزشیابی.....
۲۷۲	۲-۲- اصول حاکم بر تفکر اصلاح و درمان.....
۲۷۳	اصول حوزه محیط زندان.....
۲۷۳	معمار، کویا و رنده.....
۲۷۴	مارکت بروی در مدیریت زندان.....
۲۷۶	پذیرش زندانیان: انسان سرمایه‌های انسانی مولد.....
۲۷۸	حاکمیت طرح اره آشنا: آری و جامعه‌پذیری در زندان.....
۲۸۱	بیمه‌ای و ترمیمی: آری زندان و روش زندانبانی.....
۲۸۲	طبقه‌بندی محکومان و تکنیک زندان: آری از زندان مردان.....
۲۸۵	اصول متناظر با احوال و شرایط: اصول حقوقی.....
۲۸۵	مشارکت اختیاری و داوطلبانه زندانیان در برنامه‌ها.....
۲۸۸	احترام به حریم خصوصی و حق اعلام شکایت.....
۲۹۱	دمکراسی در حبس.....
۲۹۳	توجه به حقوق بزه‌دیده.....
۲۹۵	حاکمیت دمکراسی پزشکی و روان‌پزشکی در درمانگری.....
۲۹۶	توجه به مهندسی ارزش‌ها و اتخاذ سیاست‌های افتراقی.....
۲۹۹	اصول حوزه مددکاری اجتماعی در زندان.....
۳۰۰	فردگرایی و فردی کردن.....
۳۰۱	ساده‌سازی عقده‌گشایی و تشریح عواطف و احساسات.....
۳۰۴	اجتناب از قضاوت مبتنی بر پیش‌داوری و تفکرات قالبی.....
۳۰۷	اعتمادسازی و رازداری.....
۳۰۸	خودتصمیم‌گیری زندانیان.....
۳۱۰	پذیرش زندانیان‌انگونه که هستند.....
۳۱۱	کنترل احساسات شخصی مددکاران و مربیان.....
۳۱۲	۲-۳- انواع روش‌های اصلاح و درمان.....
۳۱۳	روش‌ها در محیط کیفری.....
۳۱۳	روان‌درمانی.....

۳۱۸	تحلیل رفتار متقابل
۳۲۱	روانکاوی
۳۲۳	درمان مراجع محور یا شخص محور
۳۲۴	درمان وجودی یا وجودگرا
۳۲۵	گشتالت درمانی
۳۲۷	رفتار درمانی
۳۲۸	شناخت درمانی
۳۲۹	واقعیت درمانی
۳۳۱	جنبش درمانی یا تحرک درمانی
۳۳۲	معناداری
۳۳۳	درمان های اخلاقی و جامعه
۳۳۶	کار درمانی
۳۳۹	درمان پزشکی، ررن یز و درمان های جنبی آنها
۳۴۲	سیاست گذاری و ده گیری اصلاح و در در خارج از محیط کیفری
۳۴۶	حمایت فراگیر پس از خروج
۳۴۷	نظارت و کنترل رفتار
۳۴۹	مدیریت و نظارت مدنی تحمیلی
۳۵۰	شناسایی روش برتر؛ مستندات و تجربیات آن
۳۵۱	مدل ترکیبی و چند نهادی؛ هسته مرکزی روش برتر
۳۵۳	مستندات بین المللی
۳۵۴	تجربیات ملی
۳۵۴	تجربه کانادا
۳۵۶	تجربه هلند
۳۵۹	نتیجه گیری بخش اول
۳۶۵	خلاصه بخش اول
۳۶۹	سوالاتی برای بحث بیشتر
۳۷۹	بخش دوم) دفاع از اصلاح و درمان و پیشنهاد یک الگو برای ساخت زندان های اصلاح محور
۳۸۰	۱-۲- آنچه که بخش دوم بحث می کند

- ۲-۲- مفاهیم، اصطلاحات و واژگان کلیدی بخش دوم: ۳۸۰
- ۲-۳- هدفی که دنبال می‌شود: ۳۸۰
- ۲-۴- رهنمودی که بخش دوم معرفی می‌کند: ۳۸۱
- ۲-۵- توصیه برای مطالعه بخش دوم: ۳۸۱
- ۲-۶- پیش‌سازمان‌دهنده: ۳۸۲
- ۲-۷- پیش‌نگری: ۳۸۲

فصل نخست: انتقادات وارد شده به اصلاح و درمان: بیان و نقد: ۳۸۵

- ۱-۱- و، ناه ی و اعتبارسنجی نظریه شکست اصلاح و درمان ۳۸۵
- بررسی مستندات نظریه شکست ۳۸۶
- امکان سازش اصلاح و درمان و مدیریت ریسک جرم: نقدی دیگر بر نظریه شکست ۳۹۲
- ۱-۲- ایرادات اصلاح و درمان از منظر نظریه شکست و نقد و بررسی آنها ۳۹۷
- ایرادات حقوقی ۳۹۷
- تحمیل تدابیر مضاعف بر مجرمان و بی‌نظمی در پاسخ‌شناسی جرایم ۳۹۸
- خارج کردن کیفر از فلسفه تربیت و بازپروری ۴۰۱
- ملازمه داشتن با اعمال تبعیض ۴۰۳
- بی‌توجهی به حق محکوم برای «نه گفتن» به اصلاح ۴۰۴
- نقض حقوق شهروندی و حریم خصوصی محکومان ۴۰۶
- عدم امکان قانونمندسازی اجرای برنامه‌های اصلاحی ۴۰۹
- ایرادات (به ظاهر) جرم‌شناسانه ۴۱۰
- تضییع انحراف‌زای حقوق شهروندان مطیع قانون و بزه‌دیدگان ۴۱۰
- ناتوانی در مدیریت تظاهر و فریبکاری محکومان ۴۱۲
- فقدان معیار تجربی برای متناسب‌سازی روش‌ها و برنامه‌های اصلاحی با شخصیت و اقلیت محکومان ۴۱۴
- ابهامات و نواقص کارکردشناسانه تشکیل پرونده شخصیت ۴۱۵
- عدم امکان کنترل فرهنگ زندان‌پذیری و تبعات منفی آن ۴۱۶
- ایرادات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و سایر ایرادات ۴۱۹
- هزینه‌زا بودن تدابیر و روش‌های اصلاحی و درمانی ۴۲۰
- روحیه تبلیغاتی و سیاست‌زدگی برنامه‌ها ۴۲۱
- سلیقه‌ای بودن برنامه‌ها و دوری آنها از بایسته‌های اخلاق‌مداری ۴۲۴
- گفتمانی معترضه: نقبی بر اندیشه اصلاح و درمان بازاندیشیده (بازتعریف) شده برخاسته از فرهنگ معاصر کنترل جرم ۴۲۸
- ۱-۳- مشکلات و چالش‌های واقع‌گرایانه فراروی اصلاح و درمان ۴۳۱
- مشکلات و آسیب‌های حوزه بسترسازی ۴۳۲

۴۳۵	موانع، محدودیتها و چالش‌های حوزه اجرا
۴۳۹	فصل دوم: ارائه و پیشنهاد الگویی برای ساخت زندان‌های اصلاحی
۲-۱	زیرساخت‌ها: ملزومات نظری و مکانیزم مکانی - جغرافیایی الگوی پیشنهادی با نگاهی به زندان‌های «باستوی» و «هالدن»
۴۴۰	لزوم برخورداری از بیش جرم‌شناسانه
۴۴۰	وانهادن تصورات نادرست
۴۴۲	احترام به روح عدالت‌کیفری
۴۴۳	چه کسی؟ چرا؟ چگونه؟
۴۴۴	اصول «بازو» و عبور از «هیچ‌چیز مؤثر نیست» و گرایش بسوی «بعضی چیزها مؤثرند»
۴۴۵	شناخت و نهاده‌سازی قواعد و شیوه‌های تغییر رفتار
۴۵۱	اخلاقیت نوآورانه در زندان
۴۵۶	مدیریت آموزش زندان
۴۵۸	زندان به مثابه سیستم اجتماعی
۴۵۹	یادگیری و آموزش در زندان
۴۶۰	ساختار در زندان
۴۶۱	افراد محکوم در زندان
۴۶۲	فرهنگ سازمانی زندان
۴۶۲	شرایط و جو سازمانی زندان
۴۶۳	قدرت و سیاست در زندان
۴۶۴	رابطه زندان و محیط‌های بیرونی
۴۶۵	اثربخشی زندان
۴۶۶	تصمیم‌گیری در زندان
۴۶۶	ارتباط و تعامل در زندان
۴۶۷	موقعیت جغرافیایی مناسب زندان
۴۶۹	معماری و ظاهر زندان
۴۷۲	تشکیلات داخلی و مؤسسات همیاری با زندان
۴۷۲	قانونی و اقتصادی‌سازی فعالیت مؤسسات همیاری با زندان
۴۷۳	تشکیلات داخلی زندان
۴۷۳	واحدها و نهادهای اداری - اجرایی
۴۷۷	وضعیت داخلی اتاق‌ها، سالن‌ها و محله‌ای استراحت و اقامت
۴۷۷	سازه‌ها، قلمروی حداقلی و مسائل هندسی آنها

۳۷۸.....	حداقل سرانه مساحت.....
۳۷۹.....	ساختمان‌ها و سازه‌های حداقلی و لازم.....
۳۸۰.....	تجهیزات و سازه‌های رفاهی و شرایط زیبایی‌شناسانه.....
۳۸۲.....	۲-۳- تعامل و کنش زندانیان با همدیگر و اختیارات حداقلی آنها.....
۳۸۳.....	مدیریت ارتباط جمعی و تطهیر آن از زبان مخفی.....
۳۸۵.....	تنظیم نظام‌نامه حداقل اختیارات زندانیان.....
۳۸۶.....	۲-۳- تنظیم برنامه بازگشت به اجتماع (CRP): محور عملیاتی الگو.....
۳۸۷.....	معرفی و اهداف برنامه.....
۳۸۸.....	نحوه استفاده از برنامه و اجرای آن.....
۳۹۰.....	مجموعه علمی و تربیتی مهارت‌های زندگی اجتماعی سالم.....
۳۹۲.....	اجزای برنامه و مراحل کلان آن.....
۳۹۶.....	محتوا و دوره‌های برنامه بازگشت.....
۳۹۶.....	معرفی و شناسایی صاحبان تعداد دوره‌ها.....
۳۹۷.....	تعداد دوره‌ها.....
۳۹۷.....	مدت هر دوره با نصاب هفتگی.....
۳۹۸.....	تعداد جلسات هر هفته.....
۳۹۸.....	محتوا و داده‌کای دوره‌ها.....
۳۹۹.....	دوره اول: ارائه آموزش‌های اخلاقی (مقدماتی نخست).....
۳۹۹.....	دوره دوم: بازآموزی بایسته‌های حقوق شهروندی (مقدماتی دوم).....
۵۰۰.....	دوره سوم: آشنا ساختن زندانیان با برنامه بازگشت.....
۵۰۰.....	دوره چهارم: مدیریت آسیب‌ها و مشکلات رفتاری و روحی زندانیان.....
۵۰۰.....	دوره پنجم: زمینه‌یابی آمادگی برای خروج از زندان.....
۵۰۱.....	دوره ششم: آموزش لزوم استمرار تعامل با درمانگران و نهادهای اجتماع پس از خروج.....
۵۰۲.....	دوره هفتم: کنترل هراس از نظاره‌گری اجتماع و تقویت هدفمندی و معناگرایی.....
۵۰۲.....	دوره هشتم: ایفای نقش و تکالیف در چارچوب برنامه‌ریزی دقیق.....
۵۰۳.....	دوره نهم: تمرین نمایشی و تئاترگونه بایسته‌های رفتاری در جامعه آزاد.....
۵۰۳.....	دوره دهم: آموزش طریقه شناخت نشانه‌های احتمال بازگشت به تجربه جنایی و خودمغزشویی.....
۵۰۴.....	دوره یازدهم: مراجعه به درمانگران و مشاوران پس از مشاهده نشانه‌های بازگشت به تجربه جنایی.....
۵۰۴.....	دوره دوازدهم: استفاده از مهارت‌های کسب‌شده در طول درمان در متن جامعه و پس از آزادی.....
۵۰۷.....	نتیجه‌گیری بخش دوم.....
۵۱۵.....	بحث نظری.....

۵۱۹	پیشنهادهای کلان و پیشنهاد برای تحقیقات آینده
۵۲۱	خلاصه بخش دوم
۵۲۳	سوالاتی برای بحث بیشتر
۵۳۱	منابع و مآخذ
۵۳۱	منابع فارسی
۵۳۱	الف) کتب
۵۳۲	ب) مقالات
۵۳۲	پ) پایان نامه ها
۵۳۳	منابع انگلیسی
۵۴۵	واژه نامه
۵۴۵	انگلیسی - فارسی
۵۵۲	فارسی - انگلیسی
۵۵۹	نمایه
۵۵۹	موضوعی
۵۷۵	اسمی

پیشگفتار ویراست نخست

درد می را به من خاک نشین بگذارید
از پی خیر بنایی به زمین بگذارید^۱.

«خداوندی چنین بخشنده داریم / که با چندین گنه امیدواریم»

«خداوندی بر توانی و برانی / جز انعامت دری دیگر نداریم»^۲

«مسافری در شهر علی جماعتی را دید که مردی زنده را در تابوت انداخته و به سوی گورستان می‌برند و آن بیچاره مرتب داد و فریاد می‌زند و خدا و پیغمبر را به شهادت می‌گیرد که «والله، بالله من زنا»! «عور می‌خواهید مرا به خاک بسپارید؟». اما چند ملّا که پشت سر تابوت هستند، بی‌توجه به حال و احوال او رو به مردم کرده و می‌گویند: «پدر سوخته ملعون دروغ می‌گوید، مُرده!». مسافر حیرت‌زده حکایت را پرسید. گفتند: «این مرد فاسق و تاجری ثروتمند و بدون وارث است. چنان مدت پیش که به سفر رفته بود، چهار شاهد عادل خداشناس در محضر قاضی بلخ شهادت دادند که مُرده و قاضی نیز به مرگ او گواهی داد. پس یکی از مقدسین شهر زنش را گرسنه و یکی دیگر اموالش را تصاحب کرد. حالا بعد از مرگ برگشته و ادعای حیات می‌کند. - بل آنکه ادعای مردی فاسق در برابر گواهی چهار عادل خداشناس مسموع و مقبول نمی‌افتد. - این است که به حکم قاضی به قبرستانش می‌بریم، زیرا که دفن میت واجب است و معطل نهادن جنازه شرعاً جایز نیست!»^۳.

۱- حضرت صائب تبریزی

۲- خداوندگار سخن حضرت سعدی

۳- احمد شاملو؛ کتاب کوچه.

۱) تلاش برای اصلاح زندانیان و ارتقای سازگاری آنها با جامعه و مهار و قابل تحمل‌سازی نرخ ارتکاب و تکرار جرم هدفِ شگفت‌انگیز جرم‌شناسی اصلاح و درمان (جرم‌شناسی‌های اصلاح‌مدار) است که از ذات انسان سرچشمه می‌گیرد و هیچ‌کس ابداع‌کننده آن نیست. در رویکرد حقیقی جرم‌شناسی اصلاح‌گرا، این اعتقاد وجود دارد - البته باید وجود داشته باشد - که رفتار آدمی مستقیماً در روح و روان او نقش دارد؛ کار و اعمال نیک و خدایستد موجب تعالی روح او و ارتکاب اعمال مجرمانه و غیراخلاقی سبب آلودگی روح او می‌گردد. با چنین اعتقادی است که در بینش جرم‌شناسانه اصلاح‌مداری، مجازات‌ها هم به تأمین حقوق و مصالح فرد توجه دارند و هم مصالح و حقوق عام را بر فرد برتر می‌دهند. در این تفکر - که ما در سراسر این کتاب به آن توجه داشته‌ایم - اسفند از آنکه به صرف اصلاح و بازپروری محکوم محدود نشده و برای آن اهدافی چون حفظ نظم اجتماعی و صیانت از آن، بسط و تضمین بازدارندگی، برقراری قسط و عدل - آئینه در در بینش الهی تشریح شده - و تهذیب مجرم و تکفیر خطا و گناه ارتكابی را شایسته جرم‌شناسی و روش می‌دانیم.

جرم‌شناسی برای اصلاح و بازپذیرسازی اجتماعی محکومان زندانی، هم‌راستایی مشهودی با آرمان‌های منشور سازمان ملل متحد دارد. این جرم‌شناسی با جهت‌گیری‌های جهانی است که ما آنرا «جرم‌شناسی مطلوب‌نظر جامعه ملل و آرمان ملل» می‌نامیم. در بستر این تفکر جرم‌شناسانه تلاش برای صیانت از حقوق زندانیان و کمک به ترمیمی آنها جایگاه ویژه‌ای دارد. در مقدمه‌ی منشور سازمان ملل صریحاً باور و اعتقادِ راسخ به حقوق انسانی بشر و ارزش شخصیت انسانی آنها صرف‌نظر از نژاد، شکل و گونه‌شان مورد اشاره قرار گرفته و بر لزوم کمک به ترقی اجتماعی افراد، ملل مختلف و نیل به شرایط زندگی بهتر با آزادی بیشتر برای آنها تأکید شده است. جرم‌شناسی اصلاح که به تمامی این فرازاها توجه دارد، جرم‌شناسی مطلوب امروز، فردا و پس‌فردا به نحو توان‌آسان است.

بر شطرنج فضیلتی که این قسم از جرم‌شناسی می‌چیند، شه‌مهره‌های نظری مختلفی نمود دارند و از تالار آموزه‌های نظریات گوناگونی می‌توان سراغ گرفت. این نشانگر

امکان و البته بایستگی ترکیب رهنمودهای شاخه‌های نظری و تجربی (عملی) علم جرم‌شناسی در مطالعه موضوعات مورد نظر است.

جرم‌شناسی تجربی آنگاه صورت و سیرتی نیکو می‌یابد، که بر مبانی نظری مستحکم و عاری از شبهه و تردید استوار گردد. این مبانی در مواجهه با مریم بکر معانی جرم‌شناسی بالینی و اصلاح‌مدار - و البته دیگر حوزه‌ها و شاخه‌های عملی جرم‌شناسی - آشکارا خود را روح‌القدس معرفی ساخته‌اند که عمیقاً معتبر و قابل توجه هستند.

۲) علم جرم‌شناسی تا مدت‌ها تحت عناوین «جمع‌شناسی» و «جغرافیای کیفری» معرفی می‌شد، تا اینکه با ظهور مکتب انسان‌شناسانه ایتالیا (پوزیتیویسم یا مکتب تحقیقی) به مدت چند دهه و تا سال ۱۹۱۴ میلادی «انسان‌شناسی کیفری» نام گرفت. بعداً و متعاقباً دانش حقوقی و تجربی در جوامع مختلف در ادامه قرن بیستم عملاً این علم هویت حقوقی خود را بهتر شناساند و نشان داد چون به انسان و اعمال او توجه دارد و انسان هم در عین تاریخی بودن، جنبه فراتاریخی نیز دارد، نمی‌توان تعالیم جرم‌شناسانه را به دهه‌ها رسیده‌های اخیر محدود ساخت. لذا سیر جهش‌های علمی و تجربی آن در قرون اخیر برگز به معنای این نیست که اندیشه‌های جرم‌شناسانه انحصار به انسان‌ها و جوامع معاصر دارند، بلکه این علم هم‌طراز با زمان تکوین و سیر تاریخی جرایم دارای تاریخ و قدمت می‌باشد.

اگر اندکی به کتب، منابع تاریخی و متون دینی و مذهبی در جوامع گوناگون از عهد باستان تاکنون نظر افکنده شود، به وضوح می‌توان به مستندات، سابقه و حیات تاریخی و مستمر علم جرم‌شناسی پی برد.

انسان‌شناسی ایتالیا در فاصله کنگره رم (۱۸۸۵) تا کنگره کلن (۱۹۱۱) - که در زمینه بررسی یافته‌های حاصل از پارادایم اثباتی برگزار شدند - موجب برگزاری نشست‌ها و کنگره‌های علمی متعددی شد که هرکدام افق‌های نوینی فراروی علم جرم‌شناسی گشودند. کنگره‌های تخصصی و جهانی جرم‌شناسی نیز که از سال ۱۹۳۸ و در رم ایتالیا آغاز بکار نمودند و نهادهایی چون مرکز جهانی جرم‌شناسی تطبیقی وابسته به دانشگاه مونترال کانادا، انجمن

جهانی جرم‌شناسی و مؤسسات جرم‌شناسی نظیر مؤسسه پلیس علمی دانشگاه لوزان، مؤسسه جرم‌شناسی دانشکده حقوق گراتز، مؤسسه جرم‌شناسی دانشگاه کمبریج و مؤسسه جرم‌شناسی بالینی دانشکده پزشکی لیون همگی در تحول و توسعه جرم‌شناسی دارای نقش و تأثیر بودند. به موازات توسعه محافل و کرسی‌های جرم‌شناسی در مناطق مختلف جهان، حقیقت استقلال و غنای محتوایی جرم‌شناسی بیش از پیش روشن گشت و همگان به اصالت و موقعیت کم‌نظیر این علم در میان علوم جنایی تجربی بیشتر اذعان نمودند. لذا در سایه‌سار حیات پرآمیز و امروزی علم جرم‌شناسی هرگز نباید فراز و فرودها و سیر تکامل تاریخی آن را مغفول گزارد.

(۳) به نظر شما اگر اینها سوال شود که جرم‌شناسی دقیقاً چه مسائلی را بررسی می‌کند؟ چگونه پاسخ خواهند داد؟ آیا این سوال یک جواب قطعی دارد؟

جرم‌شناسی راجع به کارکرد جرم، علل جرم و بزهکاری، اثر تحولات اجتماعی در برداشت از مفهوم جرم، احساسات و تجربیات یک بزه‌دیده، موقعیت جامعه محلی و شرایط احتمالی جرم‌زا، واکنش به جرم، روش‌های اصلاح محکومان و... صحبت می‌کند. به عنوان یک علم بین‌رشته‌ای - که البته عموماً ذیل علوم اجتماعی و انسانی و شاخه‌ای از آنها تفسیر می‌شود - جرم‌شناسی بقدر وسیع است که می‌توان گفت این علم راجع به همه چیز در متن روابط و تعاملات انسانی با بحث مستقیم دارد و یا بطور غیرمستقیم دارای مداخله و موضع‌گیری است.

علم جرم‌شناسی نسبت به موضوعات مورد مطالعه خود رویکردی مشخص داشته و با نگرشی تحلیلی، آسیب‌شناسانه و کارکردی با پدیده جنایی و حقایق پیرامونی آن مواجه می‌شود. در قلمرو این علم رشته‌های مختلفی تلاقی و ارتباط یافته‌اند به نحوی که مقابله با موضوعی چون جرم و جنایت به فصل مشترک همه آنها مبدل شده است. در این میان علم جرم‌شناسی هویتی چندرشته‌ای و میان‌رشته‌ای یافته و از یافته‌های علوم مختلف اعم از تجربی و انسانی بهره فراوان می‌برد.

۴) در راستای درک مطلوب قلمروهای فکری جرم‌شناسی برای این علم به اعتبار معیارها و شاخص‌های مختلف نظیر هدف، دامنه موضوع و ماهیت، روش‌شناسی و...، دسته‌بندی‌های متنوعی ارائه شده است.

از یک منظر، جرم‌شناسی به دو شاخه‌ی نظری محض و تجربی (عملی) تقسیم می‌شود. این تقسیم‌بندی به این معنا نیست که جرم‌شناسی نظری که به دنبال واکاوی، تحلیل و تبیین سیر تکوین و تطور جرایم و تئوری‌پردازی در راستای چگونگی مواجهه کنترل‌کننده با آنها می‌باشد، اساساً غیرکاربردی است. داده‌ها و موازین جرم‌شناسی نظری قابلیت کاربردی شدن را دارند و عملاً سنگ بنای تحركات جرم‌شناسی تجربی می‌باشند. اما رویکرد عمده جرم‌شناسی نظری این است که عمده‌اً ر عرصه تحلیل، تفسیر و تبیین سیر می‌کند و مثلاً به جای بحث از روش‌های پیشگیری، ر جرم یا آسیب‌شناسی آنها، سراسر از لزوم طرح‌ریزی برای نهادینه- ساختن گفتمان پیشگیری از جرم بحث می‌کند و بسط روش‌های اتخاذی احتمالی را به جرم‌شناسی پیشگیری - که شاخه‌ای تخصصی و تجربی است - واگذار می‌کند.

جرم‌شناسی نظری هم خود به دو شاخه خرد و کلان تقسیم می‌شود که معیار تمایز آنها وسعت رویکرد و عمومی‌نگری جرم‌شناسی کلان است. جرم‌شناسی خرد متکی بر شاخص‌ها و پارامترهای محدود به زمان و مکان خاص یا شخص و اشخاص معین به تحلیل مسیر و تشریح فرایند ارتکاب جرم می‌پردازد. اما جرم‌شناسی کلان با تمرکز بر کلیت اجتماع به بررسی فرایند تکوین و توسعه جرم پرداخته و اساساً نگاه آن به زمان و مکان خاص یا گونه ویژه‌ای از جرایم و بزه‌کاران محدود نمی‌شود و در پارچوب تمامی ساخت‌های سیاسی، فرهنگی، حقوقی، اقتصادی و بطور کلی علمی و عملی به مطالعه پدیده‌های ارتکاب جرم و بزهکاری^۱ می‌پردازد.

شاخه‌های جرم‌شناسی تجربی (عملی) که بعضاً کاربردی هم خطاب می‌شود، نیز هرکدام روش و رویکردی خاص دارند. جرم‌شناسی پیشگیری به مطالعه الگوهای کیفی، تجربی و

۱- در قلمرو علوم جنایی، طرز درست سخن گفتن و استدلال آن است که همواره به تفاوت و دوگانگی مفاهیم «جرم - Crime» و «بزهکاری - Delinquency» توجه شود. معیار تمیز این دو مفهوم همان عنصر «سن» است. بزهکاری به قانون‌شکنی‌های اطفال معارض با قانون اطلاق می‌شود که کمتر از هیجده (۱۸) سال سن دارند.

غیرکیفری پیشگیری از جرم می‌پردازد و در این راستا از آموزه‌ها و یافته‌های جرم‌شناسی نظری الهام می‌گیرد. جرم‌شناسی حقوقی که جرم‌شناسی سیاست‌جنایی و پارامترهای حقوقی نیز نامیده می‌شود، فراتر از سطح حقوق جزایی به ارزیابی و آسیب‌شناسی مدل سیاست‌جنایی حاکم بر جامعه می‌پردازد. جرم‌شناسی بالینی و جرم‌شناسی‌های اصلاح و درمان نیز با نگاه و رویکردی پزشکی و تجربی و میان‌رشته‌ای به مطالعه اشخاص مجرم و بزهکار، شناسایی شخصیت و حالت خطرناک و تحلیل و بررسی روش‌های اصلاح آنها و تدابیر کارآمد برای کنترل نرخ تکرار جرم توسط مجرمان و بزهکاران می‌پردازد.^۱

به لحاظ تاریخی جرم‌شناسی به اعتبار محتوا و موجودیت به سه شاخه زیست‌شناسی جنایی، روان‌شناسی جنایی و جامعه‌شناسی جنایی تقسیم‌بندی شده است. به نظر ما این تقسیم‌بندی فاقد اعتبار است زیرا هیچکدام از آنها ارتباط عمیقی با جرم‌شناسی ندارد و هرکدام شاخه‌ای تخصصی در حوزه علوم دیگر می‌باشند.

زیست‌شناسی جنایی شاخه‌ای از علوم تجربی و زیستی است که صرفاً به تحلیل زیست‌شناسانه مجرم و بزهکار و ترابند زهکری او می‌پردازد؛ روان‌شناسی جنایی هم شاخه‌ای از علم روان‌شناسی است که به مطالعه ویژگی‌های روانی و شخصیتی مجرمان و بزهکاران و تحلیل جرم به عنوان یک آسیب روانی می‌پردازد؛ جامعه‌شناسی جنایی هم

۱- متأسفانه در قلمرو حقوق و جامعه‌دانشگاهی ایران شناخت مطلوب و بالینی از جرم‌شناسی بالینی و زیرشاخه‌های متنوع آن وجود ندارد. برخی از نویسندگان عمیقاً در اشتباه بوده و جرم‌شناسی بالینی را در حد یک روش مطالعاتی صرف خلاصه و تبیین نموده‌اند و به زعم خود مدعی شده‌اند که جرم‌شناسی بالینی، یک شاخه از علم‌های نیست. دلیل ایشان آن است که یافته‌های حاصل از مطالعات جرم‌شناسانه بالینی در شاخه‌های مختلف جرم‌شناسی وجود دارد و اساساً گویای روشی از روش‌های تحقیق در جرم‌شناسی معرفی شده‌اند. جای بسی شگفتی است که رویکرد میان‌رشته‌ای و یا احتمالاً برهم‌کنش‌سازنده شاخه‌های مختلف علم جرم‌شناسی به حساب روش‌بودن آنها گذاشته شود. چنین استدلال‌هایی نشان می‌دهد ایشان عملاً روش‌های تحقیق در حوزه جرم‌شناسی نظیر روش تحقیق میدانی و پیمایشی را با رویکردهای نظری و عملی جرم‌شناسی یکسان انگاشته‌اند. این در حالی است که مثلاً جرم‌شناسی بالینی هم از روش‌های تحلیلی و توصیفی در مطالعه انسان بزهکار و چگونگی مواجهه با شخصیت وی بهره می‌گیرد و هم به فراخور مورد از روش‌های کمی و کیفی که کاملاً جنبه پیمایشی دارند، استفاده می‌نماید. اینکه جرم‌شناسی بالینی ممکن است رویکردی میدانی و پیمایشی داشته باشد، هیچ ارتباطی با جایگاه علمی و قلمرو موضوعی این شاخه ندارد و مسأله‌ای فرع بر آن است. واقعاً اشتباه گرفتن روش تحقیق با محتوا و موضوع یک شاخه علمی، به سادگی قابل بخشش و اغماض نیست و عمیقاً مسأله ضرورت بازاندیشی در روش‌های تحقیق و چگونگی آموزش آنها را گوشزد می‌نماید.

دانشی است که پدیده جنایی (جرم، بزهکاری و انحراف^۱) را به مثابه یک پدیده اجتماعی و جمعیتی بررسی کرده و سعی دارد جرم را مساله‌ای در متن نهادهای جامعه تفسیر نماید. ملاحظه می‌شود هیچکدام از این رشته‌ها رویکرد جرم‌شناسانه محض ندارند و طی روندی تاریخی و البته بواسطه اشتباه و غلطی مصطلح در ذیل علم جرم‌شناسی مطالعه شده‌اند. اگر بنا باشد برای جرم‌شناسی براساس فاکتورهای زیستی، روانی و اجتماعی یک تقسیم‌بندی صحیح و معتبر ارائه شود، باید به جای دسته‌بندی فوق، جرم‌شناسی را به شاخه‌های سه‌گانه ذیل تقسیم نمود؛

الف) جرم‌شناسی اجتماعی.

ب) جرم‌شناسی روان‌شناسانه.

پ) جرم‌شناسی زیست‌شناسانه.

گاهاً جرم‌شناسی به اعتبار دامنه مطالعه و موضوع به دو شاخه جرم‌شناسی عمومی و جرم‌شناسی اختصاصی طبقه‌بندی می‌شود. جرم‌شناسی عمومی در بستر رویکردهای زیستی، روانی و جامعه‌ای به مطالعه جرایم و مجرماد و مسائلی چون علل و عوامل وقوع جرم بطور کلی و شرایط محکومان در جامعه می‌پردازد. جرم‌شناسی اختصاصی هم با گرتبرداری از اسلوب و روش‌های حقوق جزای اختصاصی، به مطالعه و بررسی جرم‌شناسانه جرایمی خاص نظیر قتل، اخاذی، خیانت در امانت، سرقت و... یا دسته‌ای خاص از مجرمین نظیر مجرمین مالی و یقه سفید و شرایط حاکم بر تحقق عملیات مجرمانه ارتکابی توسط آنها می‌پردازد. مثلاً جرم‌شناسی اختصاصی سرقت مسلحانه سعی می‌کند با تحلیل ارکان و عناصر جرم سرقت مسلحانه، به بررسی مسائلی چون انگیزه‌شناسی سارقان، علل گرایش به ارتکاب آن، ویژگی‌های شخصیتی سارقان مسلح، طریقه نوعی و ابزارهای معمول در ارتکاب این جرم بپردازد و آنگاه در راستای کیفیت مواجهه با آنها نیز مبادرت به ارائه رهنمود نماید.

به اعتبار هم‌پوشانی و هم‌افزایی احتمالی با مبانی پارادایمی پوزیتیویستی یا ساختارستیزی و برساختگرایی، جرم‌شناسی به دو شاخه به شرح ذیل قابل تقسیم‌بندی است؛